

УДК 343.23

ЩОДО ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 252 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

*Ю. В. Рябченко, аспірантка
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Досліджено предмет злочину, передбаченого ст. 252 Кримінального кодексу України, а саме території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду. Із огляду на бланкетність цієї норми проаналізовано численні нормативно-правові акти, а також різні доктринальні погляди щодо означеного предмета злочину. Указано на невідповідності між кримінальним і екологічним законодавством та запропоновано шляхи їх подолання.

***Ключові слова:** злочин, предмет злочину, території, взяті під охорону держави, особливо охоронювані природні території та об'єкти, об'єкти природно-заповідного фонду.*

***Постановка проблеми.** Проблема предмета злочину у кримінальному праві залишається однією з найбільш суперечливих. Визначення предмета злочину як самостійної ознаки складу злочину та його ролі в механізмі заподіяння шкоди у сфері певних суспільних відносин і кваліфікації діяння має важливе теоретичне та практичне значення. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду належить до так званих «предметних» злочинів, тобто для цього складу злочину ознаки предмета є обов'язковими. Отже, враховуючи цю ознаку, діяння визнається злочинним, визначається ступінь його суспільної небезпечності, а також розмежовуються між собою злочини. Однак питання предмета злочину взагалі і предмета злочину, передбаченого ст. 252 Кримінального кодексу (далі — КК) України, залишається на сьогодні відкритим.*

***Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз нормативно-правових актів та літературних джерел свідчить про те, що сутність предмета злочину, передбаченого ст. 252 КК України, ще не отримала комплексного правового дослідження. Питання предмета злочину взагалі та предмета екологічних злочинів зокрема досліджувалися такими вченими, як А. Бойко, С. Гавриш, Л. Гаухман, В. Грищук, О. Дудоров, В. Клименко, В. Кудрявцев,*

Є. Лашук, В. Матвійчук, А. Музика, Г. Новосьолов, О. Радутний, В. Самокиш, В. Тацій, М. Хворостяний, Є. Фесенко та ін. Однак проблема загального визначення і сутності предмета злочину та предмета злочину, передбаченого ст. 252 КК України, залишається не достатньо розробленою. Одні аспекти у цих дослідженнях висвітлено фрагментарно, і вони не знайшли свого теоретичного обґрунтування, інші — залишаються спірними і не тільки не вичерпали теми, а й поставили низку нових питань, які потребують подальшого перегляду, обмірковування та конкретизації.

Усе це свідчить про необхідність подальшого вивчення і дослідження розглядуваної теми з метою підвищення ефективності застосування ст. 252 КК України.

Формулювання цілей. Основна мета статті полягає у глибокому і всебічному дослідженні предмета злочину, передбаченого ст. 252 КК України, що слугуватиме допомогою юристам-практикам, науковцям та громадянам у розумінні предмета досліджуваного складу злочину, який залишається законодавчо недостатньо визначеним.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час у науці кримінального права домінує позиція, згідно з якою предметом злочину є речі матеріального світу, впливаючи на які суб'єкт заподіює шкоду об'єкту злочину [1], під яким розуміють охоронювані кримінальним правом суспільні відносини.

Проте це традиційне розуміння предмета злочину як речей та інших предметів матеріального світу вимагає вдосконалення. Воно вже не відповідає сучасному розвитку суспільних відносин, зважаючи на наявність у кримінальному законі таких предметів злочинного впливу, як інформація, електрична енергія, атмосфера, авторські і суміжні права тощо. Позиції вчених щодо розв'язання цієї термінологічної проблеми можна об'єднати в дві групи. Представники першої групи пропонують замінити слово «речі» на якийсь більш просторовий термін. Наприклад, Л. Гаухман під предметом злочину розуміє матеріальний субстрат [2], Г. Новосьолов — матеріальні та нематеріальні блага [3], В. Матвійчук — матеріальне утворення [4], О. Наумов — матеріальні предмети зовнішнього світу [5], А. Музика та Є. Лашук — матеріальні цінності [6].

Другий підхід до означеної проблеми зводиться до пропозицій науковців розширити обсяг поняття предмета злочину за рахунок включення у нього разом із речами ще й неречових явищ світу. Так, О. Чучаєв під предметом злочину розуміє речі матеріального світу або інтелектуальні цінності [7], О. Радутний — речі або інші явища об'єктивного світу (інформація, енергія тощо) [8]. Саме такий підхід, вважаємо, найбільш точно і повно відповідає сучасному вирішенню даного питання, тому пропонуємо під предметом зло-

чину розуміти речі та інші доступні для сприйняття, вимірювання та фіксування явища зовнішнього світу, впливаючи на які особа вчиняє злочин.

З огляду на зміст ст. 252 КК України предметом злочинного посягання є території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду (далі — ПЗФ). Одразу виникає запитання: що розуміє законодавець під поняттям «території, взяті під охорону держави». Таке неконкретизоване формулювання, наведене у диспозиції ст. 252 КК України, може навести на такі міркування: 1) це всі природні території, що охороняються державою; 2) це лише особливо охоронювані природні території; 3) це всі охоронювані території, включаючи наукові полігони, культурні пам'ятки, археологічні розкопки тощо.

Звернемося до аналізу точок зору науковців щодо сутності цього явища. У науково-практичному коментарі за загальною редакцією В. Тація, В. Пшонки, В. Борисова та В. Тютюгіна предметом злочину, передбаченого ст. 252 КК України, названі території, взяті під охорону держави, та об'єкти ПЗФ, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему. До територій, взятих під охорону держави, належать такі об'єкти природи, які являють собою велику наукову, історичну, а також лікувально-оздоровчу цінність (наприклад, Нікітський ботанічний сад у Криму, Тростянецький парк у Сумській області, катакомби в Одесі, Володимирівська гірка в Києві тощо) [9].

О. О. Дудоров до предмета злочину, передбаченого ст. 252 КК України, відносить: 1) території, взяті під охорону держави; 2) об'єкти ПЗФ, який становлять ділянки суходолу і водного простору, природні комплекси, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність. До територій, взятих під охорону держави, належать, зокрема, водно-болотні угіддя загальнодержавного значення (цінні природні комплекси боліт, заплавних лук і лісів, а також водних об'єктів), наукові об'єкти, що становлять національне надбання, які не піддаються відтворенню і втрата або руйнування яких матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки і суспільства (полігони та ін.). При цьому автор нагадує про екологічний характер злочину, передбаченого ст. 252 КК України, тому умисне нищення, руйнування чи псування пам'яток історії і культури, забруднення моря у межах такого об'єкта особливої охорони, як виключна (морська) екологічна зона, посягання на особливо охоронювані об'єкти рослинного і тваринного світу, занесені до Червоної книги, предметом досліджуваного складу злочину він не визнає [10].

У науково-практичному коментарі КК України за редакцією М. Потебенька та В. Гончаренка під предметом злочину, передбаченого ст. 252 КК України, розуміються особливо охоронювані державою території та об'єкти ПЗФ, інші ландшафти і природні комплекси, визначені відповідно до законодавства України (див. ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), та об'єкти культурної спадщини — городища, кургани, залишки

ки стародавніх поселень, історичні центри, вулиці, квартали, природні території, які мають історичну цінність (див. ст. 2 Закону України «Про охорону культурної спадщини») [11].

В. А. Клименко предметом злочину, передбаченого ст. 252 КК України, вважає природні території та об'єкти, взяті під особливу охорону держави. До них належать: 1) ділянки природних ландшафтів як частина єдиної територіальної системи — екологічної мережі (природні коридори, буферні зони, охоронні зони пам'яток природи тощо), 2) території та об'єкти ПЗФ, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, пожезахисні території, інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України. Перші визнані такими, що підлягають особливій охороні відповідно до Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки [12].

В. В. Кудрявцев предметом злочину, передбаченого ст. 252 КК України, визнає: 1) особливо охоронювані державою території та об'єкти ПЗФ, інші ландшафти і природні комплекси, визначені відповідно до законодавства України (див. ч. 2 ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»); 2) об'єкти культурної спадщини — городища, кургани, залишки стародавніх поселень, історичні центри, вулиці, квартали, природні території, які мають історичну цінність (див. ст. 2 Закону України від 8 червня 2000 р. «Про охорону культурної спадщини»), а також Загальнодержавну програму збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки; 3) об'єкти археологічної спадщини (археологічні об'єкти) — місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, створені людиною, незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінності з археологічного, антропологічного та етнографічного поглядів і повністю або частково зберегли свою автентичність (абз. 3 ст. 1 Закону України від 18 березня 2004 р. «Про охорону археологічної спадщини») [13].

М. Хворостяний під предметом злочину, що аналізується, розуміє території та об'єкти ПЗФ [14]. При цьому науковець розглядає систему ПЗФ, не аналізуючи території, взяті під охорону держави.

Отже, науковці досить по-різному розуміють предмет злочину, передбаченого ст. 252 КК України. Дійсно, якщо об'єкти ПЗФ визначені у нормативно-правових актах та їх перелік є вичерпним, то категорія «території, взяті під охорону держави» є неконкретизованою, тому залишає простір для дискусії. Досліджуючи проблему предмета цього злочину, слід пам'ятати таке: незважаючи на те що законодавець не вказав, що території, взяті під охорону держави, повинні бути саме природними, цей склад злочину належить до злочинів проти довкілля, тому природний характер предмета досліджуваного складу злочину є очевидним.

Основним нормативно-правовим актом, який встановлює поняття і визначає систему природних територій та об'єктів, що охороняються державою, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [15]. У ч. 1 ст. 5 цього Закону визначаються об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища, встановлюється, що державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси. У ч. 2 цієї статті встановлюється, що особливій державній охороні підлягають території і об'єкти ПЗФ України та інші території і об'єкти, визначені відповідно до законодавства України. Це положення конкретизується в розділі 12 Закону України «Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні», де у ст. 60 визначається система таких територій і об'єктів, яка включає: території та об'єкти ПЗФ, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України.

Отже, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» не містить вичерпного переліку територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, а пропонує звернутися до інших нормативно-правових актів. Закон України «Про екологічну мережу України» ввів додаткові території та об'єкти особливої охорони. Це, зокрема, місця оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, кам'яні розсипи, піски, солончаки, земельні ділянки, у межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність, земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, тощо [16].

Другим елементом предмета злочину, передбаченого ст. 252 КК України, є об'єкти ПЗФ, який становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. У ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд» наведено класифікацію територій та об'єктів ПЗФ. У ч. 1 цієї статті зазначається, що до ПЗФ України належать: природні території та об'єкти — природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти — ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва [17].

Таким чином, підсумовуючи викладене, з метою подолання розбіжності у розумінні термінів та понять, викладених у законах природоохоронного спрямування, пропонуємо визнати предметом злочину, передбаченого ст. 252 КК України, природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні. Основними територіями та об'єктами можна вважати об'єкти ПЗФ, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, місця оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, ділянки степової рослинності, пасовища, земельні ділянки, у межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність, земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, інші особливо охоронювані території, природні об'єкти, що мають особливе природоохоронне, наукове, історико-культурне, естетичне, рекреаційне, оздоровче та інше цінне значення. Вважаємо неможливим віднесення до предмета злочину, передбаченого ст. 252 КК України, територій, взятих під охорону держави, які не є природними (наукових полігонів, археологічних, історичних та культурних пам'яток тощо).

Ще одним питанням, яке виникає при аналізі предмета означеного складу злочину, є наступне: чи доцільно визнати предметом злочину, передбаченого ст. 252 КК України, окремі компоненти (елементи) природи, що знаходяться у межах цих територій та об'єктів. Воно належить до числа дискусійних у науці кримінального права. В. П. Самокиш пропонує визнавати окремі компоненти природи, що перебувають у межах територій та об'єктів (тваринний і рослинний світ, земля, надра, вода, повітря), також предметами даного злочину, оскільки саме щодо них безпосередньо відбувається злочин [18].

Іншої точки зору дотримується С. Гавриш, який зазначає, що законодавець прагнув захистити саме цілі природні комплекси, екосистеми. Виділення як самостійних об'єктів охорони природних екосистем зумовлено декількома обставинами: 1) перехід від поресурсної до комплексної охорони природного середовища як сукупності природних благ, що знаходяться в біологічній єдності; 2) порушення однієї ланки екосистеми несприятливо позначається на існуванні всього біогеоценозу; 3) пріоритетність консервативної чи заповідної охорони природи, що забезпечується нормальним функціонуванням екосистем [19].

Дійсно, логічно припустити, що у ст. 252 КК України законодавець прагнув поставити під охорону не окремі компоненти природного середовища (водні об'єкти, ліси, тварини і т. д.), а цілі природні комплекси, які складаються з різноманітних природних компонентів і елементів природи, що являють собою екосистеми (біогеоценози) на певних територіях [20]. Екосистема (біогеоценоз) — це просторова система, що охоплює історично сформований комплекс живих істот, пов'язаних між собою трофічними зв'язками, та неживих компонентів середовища їх існування, які залучаються в процесі обміну речовин та енергії [21].

З одного боку, заподіяння суттєвої шкоди окремому компоненту природи майже завжди створює негативні наслідки для екосистеми, частиною якої він є, але ці наслідки не завжди є настільки суттєвими, аби можна було говорити про суспільно небезпечний характер діяння; а з другого — заподіяння шкоди екосистемі в цілому не може завдати значної шкоди всім або більшості природних компонентів, які є її частинами. Виокремлення даного складу злочину як самостійного зумовлено не тим, що діяння спрямоване на якийсь окремий компонент природи, а особливим правовим режимом, який встановлюється державою на природних комплексах — цілісних, особливо цінних для держави і суспільства в екологічному плані природних об'єктах та територіях.

Висновки. На підставі викладеного вважаємо, що доцільно визнавати предметом злочину, передбаченого ст. 252 КК України, природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні. Виходячи з того, що метою даної кримінально-правової норми є забезпечення захисту природних комплексів саме як цілісних екосистем, окремі компоненти природи, які перебувають у межах таких природних територій та об'єктів, не є предметом розглядуваного складу злочину. За наявності підстав такого роду посягання на них необхідно кваліфікувати за іншими статтями КК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Советское уголовное право : учебник / под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера. — М. : Изд-во МГУ, 1975. — С. 44.
2. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л. Д. Гаухман. — М. : ЮрИнфоР, 2001. — С. 84.
3. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. — М. : Норма, 2001. — С. 53.
4. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. К. Матвійчук ; Нац. акад. управління. — К., 2008. — С. 196.
5. Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций : в 3 т. Т. 1. Общая часть / А. В. Наумов. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — С. 184.
6. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. — К. : Вид. Паливода А. В., 2011. — С. 110.
7. Российское уголовное право : учебник : в 2 т. Т. 1. Общая часть / под ред. Л. В. Иногамовой-Хегай, В. С. Комиссарова, А. И. Рарога. — М. : ТК Велби, Проспект, 2006. — С. 117.
8. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю : монографія / О. Е. Радутний. — Х. : Ксілон, 2008. — С. 96.
9. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., допов. — Х. : Право, 2013.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 9-ге вид., переробл. та допов. — К. : Юрид. думка, 2012. — 1316 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Г. Атаманюк та ін. ; заг. ред. М. О. Потєбенько, В. Г. Гончаренко. — К. : Форум, 2001. — 942 с.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. — 4-те вид., переробл. і допов. — К. : А. С. К., 2005. — 848 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. — К. : Алєрта : КНТ : Центр учб. л-ри, 2009. — Т. 2. — 624 с.
14. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / отв. ред. Е. Л. Стрельцов. — Изд. 8-е, перераб. и доп. — Харьков : Одиссей, 2012. — 992 с.
15. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. — 1991. — №41. — Ст. 546.
16. Про екологічну мережу України : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. — 2004. — №45.
17. Про природно-заповідний фонд : Закон України. — К. : Парлам. вид-во, 2008. — 40 с.
18. Самокиш В. П. Предмет умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду: проблеми визначення та удосконалення / В. П. Самокиш // Вісн. Одес. нац. ун-ту. — 2010. — Т. 15, вип. 22 : Правознавство. — С. 137–142.
19. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. — К., 2002. — 635 с.
20. Проблемы окружающей среды и природных ресурсов: Обзорная информация. — М., 1990. — Вып. 11–12. — С. 143.
21. Основи екології та соціоекології : навч. посіб. для підприємств зв'язку / за ред. М. М. Назарука. — Львів : За вільну Україну, 1997. — 210 с.

ПРЕДМЕТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО ст. 252 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

Рябченко Ю. В.

Исследован предмет преступления, предусмотренного ст. 252 Уголовного кодекса Украины, а именно территории, взятые под охрану государства, и объекты природно-заповедного фонда. С учетом бланкетности этой нормы проанализированы многочисленные нормативно-правовые акты, а также различные доктринальные взгляды на обозначенный предмет преступления. Указано на несоответствия между уголовным и экологическим законодательством и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: преступление, предмет преступления, территории, взятые под охрану государства, особо охраняемые природные территории и объекты, объекты природно-заповедного фонда.

THE OBJECT OF CRIME PROVIDED IN ART. 267 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Ryabchenyuk Y. V.

The object of a crime under Art. 252 of the Criminal Code of Ukraine, namely territory, taken under state protection, and objects of natural reserve fund is investigated in the article. Given the blanket of the rule many regulations, and different doctrinal views on the object of this crime are analyzed. The inconsistencies between the criminal and environmental laws and ways to overcome them are pointed out.

Keywords: crime, the object of the crime, areas protected by the state, specially protected natural territories and objects, objects of nature reserve fund.

УДК 349.42 (477)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

О. М. Савельєва, здобувачка

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Проаналізовано поняття «предмет аграрного права України». На основі сучасних наукових підходів до визначення предмета аграрного права України досліджено чинники, що впливають на розширення і трансформацію змісту даної категорії, напрями сучасного розвитку аграрних відносин в Україні. Запропоновано авторське бачення предмета цієї галузі.

Ключові слова: предмет аграрного права України, аграрні відносини, трансформація, самостійна галузь права, комплекс відносин, аграрне виробництво, продовольча безпека, розвиток сільських територій, державна аграрна політика, диверсифікація.

Постановка проблеми. Зараз в аграрно-правовій науці склалася ситуація, за якої на перший план виходять питання, що стосуються місця аграрного